

JAKAB ALBERT ZSOLT

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ EMLÉKEZETE KOLOZSVÁRON. KERETEK, HELYEK, ALAKZATOK

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy Kolozsváron az első világháború alatt és után hogyan szerveződött a Nagy Háború emlékezetének megjelenítése a helyi nyilvánosságban, milyen eljárásokkal, eszközökkel, ünneplési alkalmakkal és formákkal tartották ébren az események iránti figyelmet, a polgári lakosságnak a háborúban való érintettségét.¹ A kutatás során elsődlegesen használt forrás (sajtó) eleve meghatározza a kutatói látásmódot: nem is annyira az eseményeket, mint inkább az értelmezéseket, a valóságról alkotott reprezentációkat közvetíti számunkra. Az időszaki sajtótermékek (napilap, hetilap, havilap) mellett² az iskolai és egyetemi értesítők, illetve az emlékkiadványok és a különféle megemlékezéseken elhangzott beszédek szolgáltak a kutatás forrásául.

Elméleti megfontolások • A kutatási téma megköveteli az interdiszciplináris megközelítést, a néprajzi szakirodalom felhasználása mellett a kulturális antropológiai, szociológiai, szövegelméleti és szemiotikai kutatói hagyományokra való támaszkodást is.

A megemlékezések, emlékünnepek közösségi gyakorlatát a kultúrakutatók a *rítus* fogalmával írják le. Az emlékezés kollektív módjának rituális, különféle rítusokon keresztül való történésére hívja fel a figyelmet Paul Connerton is, aki az emlékezés nyilvános akcióinak szerkezetét elemzi (Connerton 1991: 41–71, vö: Pozsony 2006).

- 1 A tanulmány a MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatásával készült pályamunka egyik fejezetének első változata. Ebben a szövegben terjedelmi okokból mellőzöm az elméleti keret részletezését, illetve nem térek ki a 19–20. századi lokális emlékezés-kultúra szerkezetének bemutatására sem. (Ezekhez lásd: Jakab 2017, 2018.)
- 2 Az *Ujság* és az *Ellenzék* helyi, de regionális kitekintésű napilapok voltak. A periodikákat a szövegben hivatkozom, a rövidítések feloldása: AU – *Acta Universitatis*, E – *Ellenzék*, KFÉ – katolikus főgimnáziumi értesítő, RKÉ – református kollégiumi értesítő, U – *Ujság*, UKÉ – unitárius kollégiumi értesítő.

A médiagenealógiai és műfajgenealógiai vizsgálatok egyik megállapítása az, hogy ha a társadalom, a korszak valamit el akar mondani, ahhoz meg kell teremtenie a médiumot, a műfajt. A műfajok tulajdonképpen már ezzel az igénnyel együtt megjelennek (Todorov 1998: 285, Keszeg 2011: 18). Péntek János a ritualizált szöveg megjelenésének kötöttségeit (szokásszerű, rituális vagy szertartásos jelleg) emeli ki (Péntek 1997: 333). A kommemorációs helyzetek, ünnepi alkalmak adekvát formákat, hagyományos műfajokat keresnek, de ugyanakkor vissza is hatnak rájuk, alakítják is azokat. Keszeg Vilmos megállapítja, hogy „minden kornak megvannak a történetei, történetmondási és -hallgatási preferenciái, szabályai és habitusai” (Keszeg 2011: 36). Jan Assmann is hangsúlyozta az emlékezet nyelvi, képi és rituális megformáltságát (Assmann 1988: 14).

Az emlékezés tereket alakít ki és rendez át, Jan Assmann szerint az emlékezetnek „helyszínekre van szüksége és térbeliesítésre hajlik” (Assmann 1999: 40); a térbeliesítést tartja mindenfajta *mnemotechnika* (értelemtárolás, -felelevenítés, -közvetítés) legősibb, legeredetibb eszközének (Assmann 1999: 60).

Maurice Halbwachs emlékezetkutató egyik legfontosabb tétele szerint az egyén emlékezése mindig (meghatározott) társadalmi keretben zajlik és tölti be funkcióját. Állítása szerint az emlékek kollektív jellegét a közös tudatállapotra való referálás adja; az emlékezetben a társadalmi környezethez való tartozás tükröződik vissza. A társadalmi keret (pl. család, vallási csoport, társadalmi osztály – Halbwachs 1925: 199–368) pedig az emlékezetet felülvizsgáló, működtető intézményként tételeződik, amely az emlékezési eseményt szabályozva a társadalmi konszenzust biztosítja (Halbwachs 1925: VIII–IX). A közös (nem feltétlenül azonos) emlékezet csoporttudatot termel.

Pierre Nora az *emlékezet helyeinek* definiálásakor számba vette, hogy melyek azok a médiumok, hogyan szerveződnek azok a helyek és valóságok, amelyek az emlékezetet közvetítik. Az általa csak többes számban használt *emlékezet helyei* lehetnek anyagi, szimbolikus és funkcionális vonatkozásúak, amelyek érvényesülhetnek egyidejűleg, de különböző mértékben is. Felfogásában az emlékezetnek csak annyiban van létjogosultsága, amennyiben ezekben a helyekben reprezentálódik (vö: Nora 1999).

A meglazuló társadalmi kötelékek megerősítésére vagy újraserkesztésére a társadalmak mesterséges kontextusokat teremtenek, rituális kommunikációs helyzeteket építenek ki, amelyek koherenciát biztosíthatnak a társadalmi együttélés számára. Az új hagyományokat találják ki, hoznak létre. Eric Hobsbawm nyomán a kollektív emlékezetet *kitalált hagyományként* értelmezhetjük (Hobsbawm 1987).

A *lokális történelmek* elméleti igényű vizsgálata az utóbbi évtizedek eredménye. A kutatások elméleti következtetése szerint „a lokális történelemben újraértékelődik a történelem, diszciplínából helyi szociális és kulturális tudássá és gyakorlattá alakul át, amely identitásokat termel és emberi kapcsolatokat működtet. Amikor a hely birtokba veszi a maga múltját, megkonstruálja a maga történelmét, univerzumot hoz létre.” (Bensa 2001: 3, 8 – ismerteti Keszeg 2008: 329). A szakirodalom számára ismert az a látásmód, hogy a helytörténetet a nemzeti eseményeket lokalizálja, az országtörténelem pedig legitimizálja a lokális történelmet (vö: Fabre 2001: 20.; Keszeg 2008: 330, 2015: 372; Vajda 2013: 249, 2015: 46).

NARRATÍV KERET, KEZDETI REAKCIÓK

A trónörökös pár meggyilkolását szinte azonnal követő osztrák–magyar hadüzenet új korszak elindítója volt a világtörténelemben. Márki Sándor egyetemi rektor 1915-ös leköszönő beszédét a világpolitikai helyzet értékelésével indította:

„Tudtuk, megmondotta királyunk tavaly július 28-án, hogy véget kell vetnünk Szerbia folytonos és túrheteren kihágásainak, ha sértetlenül akarjuk fentartani méltóságunkat és becsületünket, s a szüntelenül való megrázkódtatástól meg akarjuk óvni államunk, gazdasági életünk és katonaságunk fejlődését. Királyunk, mindent megfontolva és meggondolva, elhatározta, hogy fegyveres erővel szerzi meg a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait. Nyugodt lelkiismerettel lépett a kötelességek útjára, mert bízott a népben, a mely a haza becsületéért, nagyságáért és hatalmáért mindenkor készen állt a legsúlyosabb áldozatokra; bízott önfeláldozó, lelkes, vitéz hadseregében és bízott a Mindenhatóban, hogy győzelmet ad.

A Szerbiának szóló hadüzenetet egy esztendő leforgása alatt húsz más hadüzenet követte; a szomszédok háborújából világháború lett s fegyverrel a kezében a Föld minden részéből húsz-huszzonegy millió ember állt egymással szemben.” (Márki 1915b: 5)

Az idézett szövegrészlet – túl azon, hogy a világháború kitörését egyoldalú, belső szempont alapján láttatja – jól érzékelteti, hogy a mindennapi élet, a nyilvános beszéd átkontextualizálódott. A világháború átrendezte, uralta a köznapi és ünnepi diskurzusokat.

A világháború, a kortárs események *azonnali történelemmé* (*histoire immédiate* – vö. Leduc 2006: 90–97) váltak, önmaguk eszméinek emlékezeteként léptek elő.

Következzék néhány példa. 1914. augusztus 8-át, a császár/király születésnapját országos katonanappá nyilvánították. Kolozsvárt reggel katonai díszszemlét tartottak, majd a Mailáth Gusztáv Károly püspök celebrálta nagymiséen vettek részt. A tiszték és a meghívottak a New York szálloda éttermében tartották bankettjüket. Ezután a városháza előtt népgyűlést tartottak, ahol beszédek hangzottak el; este a színházban szerveztek hazafias műsort.

Az Unióárius Kollégiumban Gál Kelemen igazgató *Történelmi idők* címmel tartotta az 1914–1915-ös tanév megnyitóbeszédét.³

Márki Sándor rektor 1914. december 10-én utasította a karokat, hogy a hadbavonult hallgatóktól érkező leveleket és a velük kapcsolatos adatokat (hírek, biográfiák, naplójegyzetek) gyűjtsék.⁴ A történész rektor a háborúban részt vevők adatait több rendben közölte. Tervében volt az adatokat „külön kiadandó s lehetőleg az elesettek s a kiválóbb hősök arcképével ékesítendő emlékkönyvben” közölni. Ugyanakkor céljának tartotta a begyűjtött anyagot a rektori levéltárban vagy külön történelmi gyűjteményként elhelyezni és megőrizni. (Márki 1910b: 43.)

A hadsereg által zsákmányolt és 1915. január 4-én a Mátyás-szobor előtt közszemlére kitett orosz és szerb ágyukat az egyetem gyűjteménye számára kérte el, „hogy ezzel az ajándékkal Ő Felseje az érte és hazánkért vérét és életét szentelő ifjúságot kitüntetni, a jövő nézedékeket pedig nagy tettekre buzdítani és lelkesíteni

3 A beszédet az iskolai értesítő közli: Gál 1914.

4 Erről a rektori beszámoló is megemlékezett: Márki 1915b: 40–41.

kegyeskedjék” (Márki 1915b: 42). (A hadügyminisztérium a háború végére halasztotta a döntést.) (1. kép)

Az egyetem és a város a magyar csapatok sikereit („vitéz hadaink diadalait”) folyamatosan ünnepelte: 1914. december 6-án a Főtéren, Mátyás király szobra előtt, 1915. március 22-én az egyetem dísztermében az Egyetemi Kör által szervezett rendezvényen, augusztus 6-án a templombeli Te Deumon, augusztus 18-án a Főtéren a Kárpátok Őre szoboravatón ünnepelték a sikereket.

1915. június 26-án az egyetem tanácsa arról döntött, hogy megőrökíti a háború emlékezetét:

„...egyhangulag elhatározta, hogy az egyetem háláját, köszönetét és tiszteletét fejezi ki mindazon tagjai és bekebelezett doctorai iránt, kik ebben az óriási háborúban édes hazánk iránt fegyveresen szereztek érdemeket. Fájdalommal és szeretettel, de egyúttal hazafias büszkeséggel gondol azokra az ifjú hősökre, kik a haza védelmében elesetek. Az elesettek, megsebesültek általában véve a háborúban részt vettek nevét az egyetem központi épületén alkalmas, díszes helyen annak idején márvány táblán fogja megerősíteni.” (Márki 1915b: 42–43.)

Az emléktábla létrehozása mellett más emlékjelet is kívánt állítani az egyetem:

„Kívánatosnak tartja, hogy az egyetem fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmával, 1922-ben, az egyetem központi épületének udvarán, vagy az előtte levő kis parkban a hős ifjaknak s magának a háborúnak emlékére állítandó művészies szobor leleplezhető legyen.” (Márki 1915b: 43.)

A Vörös Kereszt-Egylet és a Hadsegélyző Bizottság felhívására a sebesültek javára az egyetem 12 tanára 1915. január 9. és március 27. között előadásokat tartott az aulában. Az elhangzott előadásokat Márki Sándor szerkesztette egybe: a *Háborús előadások...* című kötet bevételét szintén a sebesültek támogatására szánták (Márki szerk. 1915).

Márki Sándor a háború első éveiben doktoravatásokon mondott rövid, történelmi példázatokra építő előadásait *Háborús beszédek* címmel jelentette meg (Márki 1915a). A kötet bevételét a harctérről hazatért doktoranduszok költségeinek fedezésére szánta.

HŐSÖK, HALOTTAK

Amint a fentiekből is kiderült, a köznapi beszédben, a kollektív emlékezetben megjelent egy újabb hős: *a világháborús hős, a hősi halált halt katona*.

A Református Kollégium 1915. február 16-án vesztette el tanárát, Szabó Imrét. A katonát bajtársai „Kolomea sáncainál”, „a diadalmas csata mezején”⁵ temették el.⁶ A kollégium első hősi halottjáról az 1915. március 15-ei ünnepségek és az 1916. június 3-ai évzáró ünnepély keretében is megemlékezett Kovács Dezső igazgató (RKÉ.1915: 137–138, RKÉ.1916: 42). Emlékére alapot hoztak létre a kollégiumban, a támogatást

5 Részlet a kollégium gyászjelentőjéből.

6 Seprődi János nekrológiát az iskolai értesítő közli: RKÉ.1915: 28–29. Szabó Imre haláláról másutt: RKÉ.1915: 119–120.

a katoná-árvák nevelésére szánták (vö. RKÉ.1916: 125).⁷ Zoványi Pál református kollégiumi diák 1915. március 9-én halt meg orosz fogságban. Szülei alapítványt tettek az emlékére (RKÉ.1916: 43). Farkas Sándor kollégista emlékére szülei „Farkas Sándor hősi halált halt tartalékos hadnagy alapítványa” címen tettek alapítványt. (RKÉ.1918: 41).

1915 októberében a kolozsvári egyetem 106 háborúban elesettet, saját halottat tartott számon. Márki Sándor rektor az éves beszámoló függelékében közölte a sebesültek és elhunytak adatait (Márki 1915b: 104–144), illetve ugyanitt külön életrajzi gyűjteményt közölt 109 hősi halotról (Márki 1915b: 145–184). Az anyagot külön is megjelentette *A háború első éve a Kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetemen* című kiadványában (Márki 1915c). A Hadiemlék Bizottság⁸ elnökeként a későbbiekben is közölte az adatokat: 1917-ben külön a sebesültek és elhunytak adatait (23) (vö. AU.1917: 98–108), külön a hősi halottak (58) életrajzi adatait (vö. AU.1917: 109–135); 1918-ban külön a sebesültek és elhunytak adatait (26) (vö. AU.1918: 121–126), külön a hősi halottak (29) életrajzi adatait (vö. AU.1918: 127–139). A történész 1918-as felhívásában a munka folytatását is jelezte; ebből idézek:

„1915. évi rectori beszámoló beszédemben s azóta lett s az Acták közt kiadott két jelentésben 2792 hadbavonult ifjúnak névsorát és 193 elesett vitéznek rövid életrajzát közöltem. Elnöklettem alatt [...] *emlékbizottság* alakult, mely az adatok gyűjtését a tervezett emlékkönyv és felírtos tábla részére folytatja s a beérkezett vagy ezután érkező életrajzokat, adalékokat, arcképet, gyászjelentéseket, levelező-lapokat s egyéb emléktárgyakat kegyeletes megőrzés végett a háború végével az egyetemi könyvtárnak adja át. Tisztelettel kérek mindenkit, hogy az e célra szánt küldeményeket hozzám [...] intézni szíveskedjék.”⁹

Az egyetem halottairól – amíg nem váltak tömegesebbé a halálesetek – a tanárok rendre megemlékeztek. Néhány esetben fennmaradt (azaz inkább sikerült felkutatni) az emlékbeszéd: Szőnya Károly orvostanhallgatóról 1914. október 5-én, az egyetemi előadásainak bevezetőjeként emlékezett meg Márki Sándor történész rektor.¹⁰ Létay Balázsról, az Érmészeti és Régészeti Intézet munkatársáról 1915. március 18-án emlékezett meg Pósta Béla egyetemi tanár.¹¹

Október 20-án, a háború kitörése után tartott első városi közgyűlésen elhatározták, hogy jegyzőkönyvileg örökítik meg a város „hős fiainak emlékét” (U.1914/259: 4).

A kutatás szempontjából ki kell emelnünk, hogy a háborúban élő társadalom egy újszerű, szokatlan problémával szembesült: hogyan emlékezzen meg azokról, akiknek sírja távol vagy ismeretlen helyen van. Erre a helyzetre nem volt kulturális mintája, működő modellje a társadalomnak. Ahogy az 1848–1849-es események után, ezúttal is a temető – mint a halottak ismert helyszíne – vált a kezdeti megemlékezések terepévé.

7 A Református Kollégium katonának besorozott tanítványainak 1915-ös jegyzéke: RKÉ.1915: 128; 1916-os adatok: RKÉ.1916: 119–121; 1917-es adatok: RKÉ.1917: 57–59, 1918-as adatok: RKÉ.1918: 59–60. Az elesettek 1916-os adatai: RKÉ.1916: 122–123; 1917-es adatok: RKÉ.1917: 55; 1918-as adatok: RKÉ.1918: 57–58; 1919-es adatok: RKÉ.1922: 5. (A Református Kollégium 1915–1916. évben hadbavonult és érettségizett diákjai, illetve az 1915–1916. év katonatanulónak tablóképet az iskolai értesítő közli – RKÉ.1916.)

8 A bizottság további tagjai Kosutány Ignác, Lőte József, Pósta Béla, Szádeczky-Kardos Gyula egyetemi tanárok voltak.

9 Közli az 1918-as rectori beszámoló: AU.1918: 139.

10 Az emlékbeszédet a rectori beszámoló közli: Márki 1915b.: 82–83.

11 Az emlékbeszédet a rectori beszámoló közli: Márki 1915b. 86–89.

A Vörös Kereszt-Egylet „kegyetszalagokat”, gyászszalagokat árusított, felhívást tettek közzé, hogy ezeket használják virágok helyett a halottak napi sírdíszítések során, a bevételből pedig a sebesült katonákat és hadiárvékat szándékoztak támogatni (U.1914/267: 5, U.1914/268: 4). A sírok kivilágítását is mellőzték (a városi tanács betiltotta), a költségeit a szociális szükségletekre fordították.

Az emlékezet fenntartásának más eljárásai is ismertek. A Református Kollégium 1916. május 3-án „Kárpát-ünnepélyt” szervezett. A Farkas utcai templomban zajló ünnepségen Kovács Dezső igazgató tartotta a megnyitóbeszédet.¹² A Kárpátokban zajló önvédelmi harcokról emlékező ünnepség legfontosabb része Tavasz Sándor teológiai tanár beszéde volt.¹³

A Katolikus Főgimnázium 1917. november 5-én emlékezett meg hősi halottairól. Az emlékbeszédet Húber Imre tanár mondta (KFÉ.1918: 7). Az Unitárius Kollégiumban november 10-én tartottak emlékünnepet. Az emlékbeszédet Kiss Ernő tanár mondta (UKÉ.1918: 42).

Az Unitárius Kollégium¹⁴ tanulói háborús leveleket és levelezőlapokat gyűjtöttek az Erdélyi Múzeum-Egyesület által indított gyűjtőmozgalomban. Az 1914 decemberében indult mozgalom célja az EME levéltárába való gyűjtés és megőrzés. A kollégisták 1915. május 20-ig 1350 táborilapot és levelet szolgáltatottak be.¹⁵ 1916-ra ez a mennyiség 6500-ra emelkedett (az EME gyűjteménye addig 15000 tételből állott) (UKÉ.1916: 82–83). 1917-ben közel 10000-es darabszámról tudunk (UKÉ.1917: 60). 1918-ban 13000 darabból állott a gyűjtemény (az EME gyűjteménye ekkor 25000 tétel) (UKÉ.1918: 35–36).

A korban egyre több emlékalapítvány született. A háború áldozatainak növekedésével, a családi tragédiák gyakoribbá válásával azonban ezek a kezdeményezések kifulladásra, a gyűjtések kezdeti lendülete alábbhagyott. Az egyéni, családi drámákra utaló emlékállítások, emlékállítási kezdeményezések helyét a közös tragédiákra emlékeztető „a jeltelen sírhantok és a tömegsírok hangulatát idéző” (Vincze 2004: 53) honvédelelművek vették át. Ezek az előző korszak monumentális munkáihoz, az 1848–1849-es eseményeket megörökítő emlékművekhez képest egyszerűbb, szerényebb kiállításúak, olcsóbb anyagból (fa, kő) készült alazatok voltak.

SZOBROK ÉS EMLÉKMŰVEK – TERVEK ÉS MEGVALÓSÍTÁSOK

A zajló világháború emlékeztétét a város szinte azonnal kihelyezte a nyilvános térbe. A hazáért elesett katonák hőskultusza újítást jelentett a hagyományos emlékállításban.

12 A beszédet az iskolai értesítő közli: RKÉ.1916: 27–29.

13 A beszédet az iskolai értesítő közli: RKÉ.1916: 29–35.

14 Az Unitárius Kollégium katonáinak besorozott tanítványainak és hadbavonult tanárainak 1915-ös jegyzéke: UKÉ.1915: 88–89; 1916-os adatok: UKÉ.1916: 75–77, 79–80; 1917-es adatok: UKÉ.1917: 57–59; 1918-as adatok: UKÉ.1918: 32–33.

15 Az adatokat az iskolai értesítő közli: UKÉ.1915: 102–103.

(Közvetlen előzményei csak az 1848–1849-es honvédekről való megemlékezések voltak.) A világháború alatti emlékkállítások nagyrésze azonban kezdeményezés maradt, csupán az előkészítés fázisáig jutott el.

Létay Balázs mellszobra • Létay Balázs régész (Aranyosrákos, 1888. okt. 31. – 1914. aug. 25. vagy 26., Rohatyn vidéke) hadbavonulása (augusztus 18.) után nem sokkal elesett. A 21. gyalogezred hadapródja (zászlósa) az Erdélyi Múzeum-Egyesület Érmészeti és Régészeti Intézetének munkatársa volt. Az intézet elkészítette Kolozsvári Szeszák Ferenc szobrasszal a néhai munkatárs gipsz mellszobrát,¹⁶ tervezték a bronzvázlat megőntetését is. Pósta Béla intézetvezető 1915. márciusi jelentésében már beszámolt az öntési tervekről is: „Létay Balázs egyetemünknek és karunknak neveltje, intézetünknek felejtethetlen büszkesége. A mi intézetünket illeti, megtettük a magunkét, hogy emlékét a megérdemlett fényben állítsuk a jövő nemzedék elé, mint követendő példát. Mellszobrát megmintáztattuk s annak idején bronzba öntetjük; mindezt nem az intézeti javadalmakból, de az intézet tisztviselőinek saját erejéből.” (Márki 1915b. 89.) Merész Gyula a volt munkatárs emlékszobra számára márványtalapzatot tervezett, amelynek költségeire az Unitárius Egyház indított gyűjtést. Az összeg összegyűlt, de a bronzszobor nem készült el, az intézet raktárában őrzött gipszvázlatot pedig a második világháború után eltűnt. (Vincze 2014: 154–155. További adatok: Vincze 2004: 52–53.)

A Dávid Ferenc Egylet gyűjtést kezdeményezett egy Létay Balázs-emlékalapítványra, amelynek testvére, Létay Balázs is alapítója lett (végrendeleti úton).

Horváth Ignác honvéd szobra • (Magyarzsákok, 1814 – 1915. ápr. 14., Kolozsvár) A 102 évet élt honvéd¹⁷ halálának híre és temetése a világháború kontextusában is lefoglalta a várost. A Honvédegylet gyászjelentőt adott ki, a város már korábban díszsírhelyet ajánlott föl gróf Bethlen Gergely 1848–49-es honvédezedres mellett.¹⁸ A kormánytól katonai díszpompával való temetést kért az egyesület. Kérését azzal indokolta, hogy „az erdélyi hadsereg életkorban és rangban legmagasabb katonáját temetik”, aki már 1849. február 4-én harcolt a muszkákkal. Az egyesület felkérte az iskolák igazgatóságait, hogy a hallgatók és a diákság testületileg vegyen részt a temetésen. Az egyetem rektora a tanári kart és a hallgatókat szólította fel a részvételre (U.1915/103: 3).

Az egyetemen gyászlobogókat tűztek ki. A gyászmenet utcáin (Farkas és Petőfi) gyászleppel vonták be és felgyújtották a lámpákat. A temetés ideje alatt templomok harangoztak. A ravatalon elhelyezett koszorúk feliratait a napilap közölte: „A Kolozsvári Negyvennyolcas Honvéd-Egylet felejthetetlen bajtársának”; „Kiváló díszelnökének a Kolozsvári Történelmi és Ereklje-Múzeum”; „Kedves barátom és bajtársam nyugodj békében. Kivánja barátod, Esterházy Miguel”; „Horváth Ignác emlékére Kolozsvár sz. kir város közönsége”. A temetési szertartást Hirschler József apátplébános végezte. (U.1915/105: 3.)

A halottat hatlovas díszkocsin szállították a temetőbe, a honvédegyleti tagok (a bajtársak) a 48-as zászló alatt kísérték a koporsót. A sírnál az apátplébános imája után a Honvédegylet és az Erekljemúzeum nevében Barabás Samu református esperes, egyleti

16 A szobrász 1915. március 7-én megnyitott egyéni kiállításában szerepelt a mellszobor is.

17 1915-ben még 20 honvéd élt Kolozsváron, névsorukat a napilap közli: U.1915/355: 11.

18 Végül a vizes talaj okán nem Bethlen mellé temették, hanem – ideiglenesnek szánva – az út másik oldalán, a 48-as honvédeknek fenntartott helyen ásták meg a sírját (vö. U.1915/106: 4).

dísztag és múzeumi alelnök mondott búcsúbeszédet. Végül Papp Zsigmond, Az Egyetemi Kör elnöke mondott beszédet.¹⁹

Természetesnek mondható, hogy a honvéd temetésén az oroszokkal való háborúzás idején szimbolikusan felhasználták a hasonló kontextusból adódó párhuzamokat: a 48-as honvéd és az aktuális honvéd helyzetét, a hazáját védő katona hasonló kontextusát. Horváth Ignác volt az, „a ki kardját az utolsó szabadságharc idején az oroszokkal először mérte össze”, a fronton harcoló katonák pedig „velünk éreznek fegyverben álló ifjaink, akik most ép olyan fiatalos lelkesedéssel küzdenek a betörő ellenség ellen, mint legszebb férfikorában Horváth Ignác küzdött”.²⁰

A városi közgyűlés síremléket szeretett volna állíttatni a honvéd emlékének. Posta Béla tanácsos javaslatára azonban úgy döntött, hogy szobrot állít a Bocskay-téri parknak a színház felé eső részén. A szobor elkészítésére Kolozsvári Szeszák Ferencet kérték fel (U.1915/139: 4). A városi közgyűlési határozatot a belügyminiszter nem engedélyezte (U.1915/263: 3).

A Kárpátok Óre-szobor • Az emlékállítások mellett az uralkodók kultuszát azok születésnapjait közüggé alakító intézkedésekkel is működtették. Ehhez a kultuszhoz is kapcsolódik az első világháború hősi harcaira és áldozataira emlékeztető Kárpátok Óre-szobor felállítás (vö. U.1915/146: 3–4). A Lyka Döme nagybirtokos által felajánlott, Kolozsvári Szeszák Ferenc fából készítette alkotását 1915. augusztus 18-án (Ferencz József császár és király 85. születésnapján) avatták fel. (2–3. kép) A szobrot magyaros motívumokkal gazdagon díszített faragványos boltozat alá helyezték. Nevének magyarázatát a napilap is közli: „Egy honvéd népfelkelő, abban a pózban megörökítve, amint a Kárpátok egyik magas ormáról lábhoz bocsájtott fegyverrel, méltóságos nyugalommal néz le a völgybe, készen arra, hogy a betolakodó orosz hordának minden pillanatban ellenálljon. Fején gyöngéd női kéz által kötött hósapka, vállán egy gyönyörű kidolgozású virágos cifra szűr, hogy a dermesztő hideg ne vehessen erőt rajta.” (E.1915/371 esti: 2.)

A leleplezés a Szent Mihály-templomban a király születésnapja alkalmából tartott ünnepi istentisztelettel kezdődött, amelyet Hirschler József prelátus celebrált.²¹ Az istentiszteleten a főispán és a polgármester mellett, a helyőrség, hivatalok, testületek és egyletek küldöttségei is részt vettek. Közben a tömeg a szobor előtti úttesteken gyülekezett.

Az istentiszteletről a díszmagyarba öltözött gróf Bethlen Ödön kormánybiztos és Haller Gusztáv polgármester vezetésével vonultak leleplezés helyére. A honvédszenekar *Szózatát* a polgárok levett kalappal, a tisztikar pedig vigyázzállásban hallgatta végig. A kormánybiztos mint az ünnepély védnöke tartott beszédet a szobor előtti emelvényen. Beszédében az ünnepnap megválasztásáról, a király beleegyezéséről beszélt, aki megengedte, hogy a szoborba az első szegyet az ő nevében verjék bele. „Összegyűltünk tehát Isten szabad ege alatt abból a célból, hogy miként az imént a templomokban Őt imáinkba foglaltuk, vagy most itt is ünnepeljük és egyuttal azokat, akik közelebb állnak atyai szívéhez és akik Ő érette s egyuttal mi érettünk küzdenek, véreznek a csatatereken.”²²

19 Az esperes búcsúbeszédét a napilap közli: U.1915/105: 3.

20 Részlet Márki Sándor rektor felhívásából: U.1915/103: 3.

21 Az eseményről: E.1915/371 esti: 2, U.1915/228: 1–3.

22 A beszédet a napilapok közlik: E.1915/371 esti: 2, U.1917/228: 1.

Márki Sándor történész, az egyetem rektora mondott ünnepi beszédet,²³ melynek végeztével átadta a szobrot a polgármesternek. Haller Gusztáv az átvételkor szintén beszédet mondott,²⁴ majd az egyházak képviselői mondtak áldást. Az ünnepség végső aktusa a dísz-szegek beverése volt. Az első, I. F. J.-feliratú szeget a kormánybiztos verte be, majd az egyházak képviselői következtek (Hirschler József római katolikus apátplébános, Ferencz József unitárius püspök, Kenessey Béla református püspök, Daianu Ilés görögkatolikus főesperes, Rosescu Tullius görögkeleti főesperes, Fábry Viktor lutheránus lelkész és Eisler Mátvás főrabbi), Haller Gusztáv polgármester, Csiszár Gyula vármegyei főjegyző, Koncz vezérőrnagy, és végül a szobor alkotója. A honvédeknek *Himnuszával* ért véget az avatóünnepség.

A szoborba az avatást követően is szögeket verhetek bele, amelyek árából segíélyezték a hadbavonultak özvegyeit és árváit. Sajátos funkciója szerint a jótékonykodást, azon keresztül pedig a polgári lakosságnak a háborúban való érintettségét volt hivatott kialakítani és kiaknázni, illetve az éppen zajló háború győzelmét megjeleníteni.²⁵ (Funkciója tehát a győztes háború megjelenítése, a polgári áldozatkészség előmozdítása és a várostól távol zajló eseményekbe való erkölcsi vagy szimbolikus bevonása volt.) Például a városi tisztviselők augusztus 20-án testületileg vonultak ki a szoborhoz, hogy megváltsák szegeiket (U.1915/230: 3); 28-án a 23. honvéd gyalogezred önkéntes osztaga végezte el a szegbeveréseket (U.1915/238: 4); a MÁV műhelyszemélyzete szeptember 5-én tartotta szegbeverési ünnepségét (U.1915/245: 4, U.1915/246: 3); Lyka Döme, a szobor adományozója 18-án további adományok jelzésékként vert be szegeket (U.1915/258: 4); az Egyetemi Kör október 17-én tartott ünnepélyes szegbeveréseket illetve tartott külön rendezvényt (U.1915/285: 4, U.1915/287: 4, E.1915/473 déli: 2); az Unitárius Kollégium november 14-én szervezett szegbeverési ünnepélyt (UKÉ.1916: 91–92). A „Kárpátok Őreakció” javára október 6-án a kolozsvári templomokban perselyes gyűjtést szerveztek (U.1915/275: 4).

A szoboravatóra emléklapot adott ki a szoborbizottság. Ez tartalmazta Márki Sándor avatóbeszédét, a szoborról és a zajló háborúról szóló hazafias írásokat és verseket (Szász–Nagy szerk. 1915a).²⁶

1916. június 3-án a Református Kollégium évfáru ünnepélyén a szobor elé vonult ifjúságnak Tavasz Sándor teológiai tanár mondott beszédet, majd szegbeverésekre került sor.²⁷

A Főter sarkán emelt Kárpátok Őre-szobrot a bevonuló román csapatok semmisítették meg 1919. március 30–31. éjjelén. 1940 után a Vitézi Rend Kolozsvári Zrínyi Csoportja kezdeményezte a szobor újbóli felállítását, de a megvalósítására nem került sor.

Hősök temetője • Kolozsváron 1914 szeptemberében jelölték ki és 1915-ben alakították ki a katonatemetőt. 1915 őszén állították fel a császári és királyi Hadügyminisztérium 9. osztályát, mely a hadisírok gondozásával foglalkozott, rendeletekben rögzítette a kato-

23 A beszédet a napilap közli: U.1917/228: 1–2. Az eseményről a rektori beszámoló is megemlékezett: Márki 1915b: 42.

24 A beszédet a napilap közli: U.1917/228: 2.

25 Pozsonyban 1915. május 23-án, Nagyszebenben augusztus 1-jén avattak szögélszobrokat, Budapestben szeptember 11-én avatták fel a Nemzeti Áldozatkészség Szobrát, amelynek hasonló funkciója volt. A szögélszobrok propaganda-jelenségéről lásd még: Bertényi 2016.

26 A néhány héttel később megjelent 2. kiadás már az adakozók névsorát is közölte, ezzel nyugtázva az adományokat (vö. Szász–Nagy szerk. 1915b).

27 A beszédet az iskolai értesítő közli: RKÉ.1916: 35–36.

natemetők és sírok létesítésére, fenntartására, elrendezésére, díszítésére és a hősi halottak nyilvántartására vonatkozó előírásokat. 1917-ben az Országgyűlés kimondta, hogy a hősök „a nemzet osztatlan, hálás elismerésére váltak érdemesekké”; a VIII. tc. elrendelte az emlékkállításokat is: „Minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökíti meg mindazoknak nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták fel.”

Az Egyetemi Kör november 1-jén, a honvédenekar közreműködésével ünnepséget szervezett (U.1915/196: 4, U.1915/301: 4). Két gyászinduló, a *Szózat* illetve a magyar és az osztrák himnusz eljátszása után a díszszázad sortűzet adott. Ezután Ujhelyi József orvostanhallgató elszavalta Gredinár Aurél *Látomás* című hazafias versét, majd Görgényi Károly, a kör titkára mondott ünnepi beszédet.²⁸

A temető a háború végéig betelt. Mivel Kolozsváron és környékén nem folytak harcok az első világháborúban, nem az itt elesetteket temették ide, hanem a kórházakban és a kórházaknak kijelölt iskolákban elhunyt háborús sebesülteket. A helyi sajtó folyamatosan beszámolt az elhunytakról.²⁹ A Fellegvárban működő hadifogoly-táborok halottait is itt temették el. A Kolozsváron állomásozó Füredi Richárd szobrászművész és főhadnagy vállalta a temető rendezésére tervének elkészítését. A Hősök temetője számára impozáns hősi emlékművet is tervezett, melynek 1915-ben csupán a makettje készült el,³⁰ utoljára 1916 nyarán tárgyaltak a kivitelezésről (U.1916/79: 3–4, U.1916/132: 3–4), végül nem valósult meg.

A katonatemetőt a román katonai hatóságok 1940 nyarán átrendezték: az összes sírt kihantolták, néhányuk maradványait díszsírhelyekre, másokat közös sírokba temettek vissza; a fejfákat és kereszteteket lemeszelték (ezzel azonosíthatatlanná téve az elhunytakat) (E.1940/ 235: 2).

A NAGY HÁBORÚ EMLÉKEZETE – A II. VILÁGHÁBORÚBAN

Az 1918–20-as román hatalomátvétel nem tette lehetővé az I. világháborús magyar hősök emlékének kultiválását. 1940 után azonban lehetővé vált a hősök emlékezetének szervezése.

1940-ben a „magyar Halottak napja” – a hatalomátvétel mellett az egyik kiemelt közösségi ünnep – programját a hősökre való megemlékezés dominálta. A Református Kollégium vendiákjainak egyesülete október 31-én, megalakulásának 20. évfordulóján emléktáblát avatott az iskola elhunyt tanárainak és diákjainak névsorával. (Az eseményt a reformáció ünnepéhez is kötötték.) (E.1940/: 252: 5.) (4. kép) Már október 31-én délután

28 Az eseményről: U.1915/302: 3. A temetőről: U.1915/355: 10.

29 Az első halott egy lengyel katona volt. Fejfáját a vasutasok állították a következő szöveggel: Itt nyugszik/ Krekov Pavluk/ lengyel hős/ a világháborúban Kolozsvárt első halottja/ Meghalt 1914. szept. 8. (U.1914/219: 3, U.1914/236: 4.; vö. Gaal 2013, 2016a. 48). A Hősök temetőjébe elsőként az 1914. szeptember 11-én elhunyt Horváth Cirill honvéd népfelkelőt temették (Gaal 2016b: 151).

30 Az emlékmű-makett leírása: U.1915/355: 10.

kivonult a díszszázad a Hősök temetőjébe, ahol a városparancsnokság tisztjei, a város valamennyi felekezetének papjai, illetve a Tűzharcos Szövetség és a 21-es honvédezred újonnan alakult bajtársi szövetségének jelenlétében, alkalmi ima és beszédek után megkoszorúzták az 1940 őszi emelt emlékművet (E.1940/251: 2). November 3-án József főherceg és tábornagy jelenlétében³¹ avatták fel a 38. honvéd hadosztály emléktábláját a Honvéd utcai laktanyában (E.1940/252: 3).

A hősi halált halt egyetemi hallgatók emléktábláját az évzárón (1941. május 29.), az egyetemalapító és -névadó király mellszobrának újraállításakor leplezték le. Az Aulában elhelyezett szöveg a diákok névsorát közölte. A kegyeletre való felhívás és a korszak ünnepi repertórium a elengedhetetlen rituális szövegének, a *Magyar Hiszekegy* jegyében fogant óhaj zárta az emléktáblát: „EMLÉKEZETÜK LEGYEN MINDÖRÖKKÉ ÁLDOTT/ A REÁJUK VALÓ EMLÉKEZÉS SEGÍTSE ELŐ A FELTÁMADÁST.”

1942-ben a Hősök emlékűnnepén (május 30.) állították fel a kerékpáros zászlóalj 1938 óta hősi halált halt tagjainak emlékművét a Hunyadi téri laktanya udvarán. A laktanya parancsnoksága az emlékmű több hasábján örökítette meg az elhunytakat. Egy másik alakulat ugyanezen a napon a szamosfalvi repülőlaktanya udvarán állított emlékműre az 1938 óta meghalt bajtársak emléktábláját helyeztette. A megemlékezés mindkét helyszínen istentisztelettel kezdődött, az ünnepségeken egy-egy – az ismeretlen vagy távoli hősöket helyettesítő/megjelenítő – „névtelen levente” szavalt. Majd utána a koszorúzás következett: a honvédség tisztikara, a vármegye és a város előljárói, illetve különböző egyletek és társaságok rótták le kegyeletüket. (E.1942/122: 2.)

1943. június 27-én (a 28-ai Honvédnapielőtt) a Kalandostemetőben az első világháborús hősöknek (mint társulati tagoknak) állítottak emlékművet: „EMELTETTE A KOLOZSVÁRI HIDELVEI/ FÖLDÉSZ KALANDOS TÁRSULAT/ 1943./ A HAZÁÉRT/ MINDENKOR MINDEN CSEPP VÉRÜNKET/ ÁLDOZZUK.” (5. kép)

A Székely Hadosztály Egyesület 1943. augusztus 20-án (Szent István ünnepén) a Fellegváron (az egykori huszárezred kaszárnyájában) emléktáblát avatott az 1918. december 1. után, a román csapatok elleni védekezésre Kolozsváron megalakult Székely Hadosztály emlékére: „ERDÉLY/ VÉDELMEBEN A/ REMÉNYTELENSÉG/ IDEJÉN IS DICSŐSÉGGEL HAR-/ COLÓ SZÉKELY HADOSZTÁLY/ PARANCSNOKA, TISZTIKARÁNAK/ ÉS LEGÉNYSÉGÉNEK EGY RÉSZÉ/ AZ 1920. ÉVBEN E FELLEGVÁRBAN/ SZENVEDETT MÉLTATLAN/ FOGSÁGOT./ EZEN EMLÉKTÁBLÁT ÁLLÍTOTTA A/ SZÉKELY HADOSZTÁLY EGYESÜLET/ KOLOZSVÁRI FŐSZÉKE AZ 1943. ÉVBEN.” (6. kép)

Valamennyi emléktáblát eltávolították az 1945-ös újbóli hatalomátvétel után.

ÖSSZEGZÉS

Az osztrák–magyar hadüzenettel (1914. július 28.) kirobbanó világháború egy új hőstípus épített fel a nyilvánosságban: a hősi halottat. Fontosnak tartottam bemutatni az emlékállítások és megemlékezések legfontosabb funkcióit: a lokalitáson túli/kívüli ese-

31 A főherceg állandó díszvendég volt országszerte a hősöknek szóló emlékavatási ceremóniákon.

ményeknek a térhez kötése, a (győztes) háború megjelenítése, a hazáért életét áldozó hős biográfiájának megszerkesztése, a polgári áldozatkészség előmozdítása.

Ezek az emlékállítások hangsúlyozottan a háború hőseinek és nem áldozatainak kegyeletére történtek. Az életét áldozó hős alakjának nyilvános megkonstruálásával a katonák halálát – mely az I. világháborúig inkább magánügynek számított – közüggé változtatták. Az egyéni veszteség az országos gyászban, a hazáért történő legnagyobb áldozatvállalásként töltötte be a közösségépítő funkciót. Az I. világháború hőseit több mint két évtizedes távlatból tisztelték meg. Ugyanakkor az éppen zajló II. világháború halottjainak emlékét – a jelen eseményeit – is folyamatosan kiemelték.

Az emlékállítás és megemlékezés eseménye különböző ünnepekbe integrálódott, illetve alakította azokat. A magyar hadsereg bevonulása után legelőször az „első magyar Halottak napján” (1940. november 1.) emlékeztek meg. Ezen a napon ezután is, minden évben kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a Hősök temetőjében szervezett megemlékezésnek, koszorúzásnak. A törvényben előírt nap – a május végi Hősök emlékűnnepe – Kolozsváron nagyrészt egybeesett az unió kimondásának (május 30.) emléknapjával, így a hősökre való emlékezés a nemzet- és országépítés eszméivel és ideológiáival is feltöltődhetett. Az évente megrendezésre kerülő Honvédnap (változó időpontokkal) és Szent István napja (augusztus 20.) mellett a különféle katonai és félkatonai alakulatok és egységek által lefoglalt napokon emlékeztek meg a háborúban elesettekről. Ezek az ünnepnapok a tágabb kontextusokba integrálták a lokális és partikuláris eseményeket az „ezeréves haza” és egyesült ország ideológiájának megfelelően.

Az események terei – a hősökrol laktanyák, tanintézetek (egyetem, iskola), temető és templom nyilvánosságában emlékeztek meg – a lokális társadalom különböző szegmenseinek reprezentatív tereit fedték le; a katonaság, az egyház, az iskola és a polgárság jelentették az emlékezés társadalmi kereteit. A megemlékezések és emlékállítások szervezői és kivitelezői (városi, egyházi és katonai előljárók, oktatási intézmények tagjai, mérnök, szobrász, történész stb.) a helyi specialisták³² közül kerültek ki.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Assmann, Jan

1988 Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. In: Assmann, Jan – Hölscher, Tonio (hrsg.): *Kultur und Gedächtnis*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 9–19.

1999 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest.

Bensa, Alban

2001 Fièvres d'histoire dans la France contemporaine. In: Bensa, Alban – Fabre, Daniel (éd.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités*. (Collection Ethnologie de la France.) Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1–12.

Bertényi Iván, ifj.

2016 Szögelőszobrok. Egy közép-európai első világháborús propaganda-jelenség. In: Bertényi Iván, ifj. – Boka László – Katona Anikó (szerk.): *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 459–490.

Connerton, Paul

1991 *How Societies Remember*. Cambridge University Press, Cambridge.

32 A specialista fogalmához lásd Keszeg 2005: 20–21.

Fabre, Daniel

2001 L'Histoire a changé de lieux. In: Bensa, Alban – Fabre, Daniel (éd.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités.* (Collection Ethnologie de la France, 18.) Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 13–41.

Gaal György

2013 Négy nemzetiség halottai nyugszanak a Hősök temetőjében. A sírkert 1914-ben nyílt meg az első világháborús áldozatok részére. *Szabadság*. 2013. nov. 1.

2016a *A Házsongárdtól a Kismezőig. Kolozsvári sírkertek a XIX–XX. századból.* Exit Kiadó, Kolozsvár.

2016b *Kolozsvár a századok sodrában. Várostörténeti kronológia.* Kincses Kolozsvár Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

Gál Kelemen

1914 [1915!] Történelmi idők. Iskolai évet megnyitó beszéd 1914. okt. hó 8-án. Mondotta: Dr. ~ igazgató. In: *A kolozsvári Unitárius Kollégium (papnevelő intézet, áll. seg. főgimnázium, elemi iskola) Értesítője az 1914–1915-ik iskolai évről.* XXXVI. évfolyam. Szerkesztette: Dr. ~, igazgató. A teológiai részt: Gálfi Lőrinc, dékán. Egyesült Könyvnyomda Részvénytársaság. Kolozsvár, 53–56.

Halbwachs, Maurice

1925 *Les Cadres sociaux de la mémoire.* (Collection Les Travaux de l'Année Sociologique.) Librairie Félix Alcan, Paris.

Hobsbawm, Eric

1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény.* MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 127–197.

Jakab Albert Zsolt

2017 Homo memor. A 19–20. századi (lokális) emlékezés-kultúra szerkezete. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 401–418.

2018 Homo Memor: The Structure of the 19th and 20th Century (Local) Culture of Remembrance. In: Szabó, Árpád Töhötöm – Szikszai, Mária (eds.): *Cultural Heritage and Cultural Politics in Minority Conditions.* Kriza János Ethnographic Society – Intervention Press, Cluj-Napoca-Aarhus, 79–111.

Keszeg Vilmos

2005 Előszó. In: Uő (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek.* I. (Sapientia Könyvek.) Scientia Kiadó, Kolozsvár, 7–23.

2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT–BBTE Magyar Nyelv és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár.

2011 *A történetmondás antropológiája. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) KJNT–BBTE Magyar Nyelv és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár.

2015 A történelmi emlékezet alakzatai: lokális történelmek. In: Uő (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai.* (Emberek és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 367–400.

Leduc, Jean

2006 *A történészek és az idő. Elméletek, kérdések, írásmódok.* (Anthropos.) Kalligram, Pozsony.

Márki Sándor

1910 *A király Ő Felségének, I. Ferenc József ausztriai császárnak és Magyarország apostoli királyának nyolcvanadik születésnapján Kolozsvár szabad királyi város törvényhatósági bizottságának 1910. évi augusztus 18-án tartott rendkívüli díszközgyűlésén elmondotta ~ egyetemi tanár, a M. T. Akadémia levelező tagja, Kolozsvár sz. kir. város tiszteletbeli tanácsosa.* Kiadja Kolozsvár sz. kir. város közönsége, Kolozsvárt.

1915a *Háborús beszédek.* Doctoravatásokon mondta ~ a Kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem 1914/15. évi rectora. Ajtai K. Albert könyvnyomdája. Kolozsvár, 1915.

1915b *Rectori beszámoló beszéd.* *Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Franciscosephinae Kolozsváriensis anni MCMXV–VI.* Fasciculus I. Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár, 3–74.

- 1915c *A háború első éve a Kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetemen.* (Különlenyomat az egyetem 1915/16. évi Actaiból.) Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár.
- Márki Sándor (szerk.)
1915 *Háborús előadások a kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetemen.* Egyesült Könyvnyomda Részvénytársaság könyvsajtóján, Kolozsvár.
- Nora, Pierre
1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas* X. (3) 142–157.
- Péntek János
1997 A ritualizált szöveg. In: Uő (szerk.): *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése.* BBTE Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke, Kolozsvár, 329–334.
- Pozsony Ferenc
2006 Emlékünnepségek. In: Uő: *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 262–280.
- Szász Endre – Nagy Lajos (szerk.)
1915a *A Kárpátok Őre.* A „Kárpátok Őre” kolozsvári szobrának 1915. augusztus 18-án történt leplezésének emlékére. Nyomatott Gombos Ferenc „Lyceum”-könyvnyomdájában, Kolozsvárt.
1915b *A Kárpátok Őre.* Második kiadás. Gombos Ferenc „Lyceum”-könyvnyomda nyomása, Kolozsvárt.
- Todorov, Tzvetan
1988 A műfajok eredete. In: Kanyó Zoltán – Síklaki István (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudományok köréből.* Budapest, Tankönyvkiadó, 283–296.
- Vajda András
2013 *Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros menti településen.* (Emberek és kontextusok, 9.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
2015 20. századi lokális történelmek két Maros menti településen. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai.* (Emberek és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 25–132.
- Vincze Zoltán
2004 Létay Balázs – derékba tört régésszálya. *Keresztény Magvető* CX. (1) 35–58.
2014 *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919).* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

MEMORIA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL LA CLUJ. CADRE, LOCURI ȘI FORME

Studiul de față urmărește modul în care s-a organizat expunerea memoriei Marelui Război în opinia publică locală în timpul și după Primul Război Mondial, care au fost modalitățile și instrumentele, ocaziile și formele festive prin care s-a menținut interesul față de eveniment și implicarea populației civile în război. Războiul care s-a declanșat cu declarația austro-ungară din 28 iulie 1914 a construit un nou tip de erou pentru publicitate: mortul erou. Autorul a considerat că este important să prezinte cele mai importante funcții ale acțiunilor memoriale și a comemorărilor: legarea evenimentelor de peste/din afara localității de spațiul local, exprimarea publică a războiului (victorios), editarea biografiei eroului care își sacrifică viața pentru patrie, stimularea sacrificiului civic.

THE MEMORY OF THE WORLD WAR I IN CLUJ. FRAMES, REALMS, AND FIGURES

In his study the author is interested in observing the appearance of the memory of WWI in the public sphere of Cluj during and after the war, the methods, tools, festive occasions and forms that were used to keep the interest alert, respectively to sustain the feeling of involvement of the civilian population. The world war that was started with the Austrian–Hungarian declaration (28 July 1914) constructed a new type of hero in publicity: the heroic dead. The author considers that it is important to present the major functions of memorial actions and commemorations: the assigning

of events outside/beyond locality to a certain space, the presentation of the (victorious) war, the editing of the biography of the hero sacrificing himself for his country, the stimulation of civilian will for sacrifice.

KÉPEK

1. A Mátyás-szobor előtt közszemlére kitett hadzsákmány orosz és szerb ágyúk (1915. jan. 4.)

2. A Kárpátok Őre avatása (1915. aug. 18.)

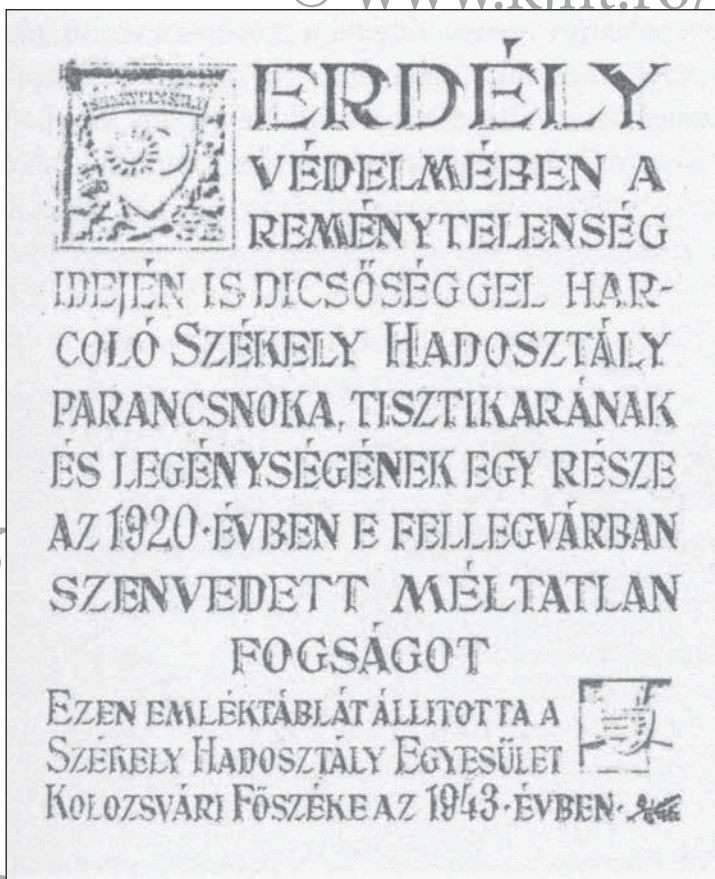
3. A Kárpátok Őre-szobor

4. A Református Kollégium első világháborús hőseinek emléktáblája (1940. okt. 31.)

5. Első világháborús emlékmű a Kalandos temetőben (1943. jún. 27.)

6. A Székely Hadosztály emléktáblája (1943. aug. 20.)